

Dramatik, básník a překladatel Josef Topol se narodil 1. dubna 1935 v Poříčí nad Sázavou. Jeho otec byl strojním topičem u státních drah a matka lesní dělnicí. Po ukončení obecné a měšťanské školy v rodném Poříčí studoval na reálném gymnáziu v Benešově (1950-1953). Po maturitě odešel do Prahy a stal se knihovníkem a archivářem. Později působil jako pomocný lektor u Emila Františka Buriana v tehdejší Armádním uměleckém divadle.

V letech 1953-1954 vznikla Topolova prvotina ***Půlnoční vítr*** (1955), původně pod názvem ***Lucká válka***. Hra je napsána blankversem, poeticky vznosným jazykem. Poprvé byla uvedena 1. března 1955 v Armádním uměleckém divadle v režii E. F. Buriana. Ve veršované tragédii o pěti dějstvích spojil tehdy devatenáctiletý spisovatel vyprávění o válce Čechů s Lučany s pověstí o Durynkovi. Pro vlastní zpracování mu byla téměř výhradní inspirací Kosmova kronika. Mnozí kritici upozorňovali na nedostatky ve výstavbě dramatu i na určitou obsahovou a ideovou nelogičnost díla. Přesto byla hra přijata s nadšením. Sám Topol o své prvotině řekl: „*Už tehdy bych se byl samozřejmě nejraději chopil současnosti..., ale jak my jsme byli vychováváni! Nevěděl jsem, jak na tu současnost jít. A v situaci, kdy jsem neznal ani západní autory, to bylo ještě horší. Realismus té doby, který jsem poznal, mě odpuzoval a já jsem přesto najednou měl potřebu něco vyslovit. Tak jsem se uchýlil do mytologie. Byla to moje vášeň – četl jsem pořád národní obrození, středověk a legendy. Miloval jsem Kosmu, kde jsem také našel téma a přes ně jsem se chtěl k současnosti vyjádřit sám za sebe.*“

V letech 1954-1959 studoval Josef Topol na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze divadelní vědu a dramaturgii. Během studia napsal svou druhou hru ***Jejich den*** (1959, i premiéra), v níž se soustředil na každodenní život mladých lidí, kteří na rozdíl od optimistických předchůdců z období socialistického realismu hledají svou vlastní cestu a odmítají převzít zdiskreditovaná pravidla generace otců.

V 60. letech začaly vycházet verše a eseje Josefa Topola. Vycházely časopisecky (Host do domu, Tvář, Plamen, Divadlo), ve sbornících nebo v divadelních programech jako doprovod k jeho hrám, v 70. a 80. letech pak v samizdatových sbornících. První ucelený soubor ***Básně a jejich torsa*** uspořádal Josef Topol již v roce 1958. Sbíрка vyšla až v roce 1995 jako bibliofilie k jeho šedesátinám v pražském nakladatelství Bonaventura. O dva roky později vydalo nakladatelství Torst autorizovaný výbor ***Básně***, který obsahuje Topolovy verše z let 1958-1986. Milan Exner o básnické tvorbě Josefa Topola napsal: „*Topol je básníkem smutku existence: ne smutku z její profánnosti, neboť právě v profánnosti cítí to podstatné, čím je existence nesená... Je v tom utrpení, ale utrpení noblesní a cudné.*“

Po ukončení studia Topol několik let volně tvořil. Pro inscenace Otomara Krejčí v Národním divadle přeložil Čechova Racka a Shakespearova Romea a Julii. V roce 1962 napsal rozsáhlou hru o třinácti obrazech *Konec masopustu* (1963, i premiéra), která patří do linie tzv. vesnických dramát. Reálné osudy postav ze současného venkova se tu prolínají s rejem masopustních maškar a s rovinou symbolickou, která hru povyšuje na básnické podobenství.

V roce 1965 využil Josef Topol stipendia Fordovy nadace a čtyři měsíce studoval v USA. Po svém návratu založil společně s Otomarem Krejčou, dramaturgem Karlem Krausem, hercem Janem Třískou a Marií Tomášovou Divadlo Za branou, v němž pracoval jako lektor a režisér. Nové divadlo nevyhlásilo žádný programový manifest. Základem dramaturgie mělo zůstat i nadále lyrické (básnické) drama – hry bez výraznějšího děje, ale zato s ambicí pronikat přímo do pohnutek a myšlení lidí se snahou rozvíjet hluboce prožité, zároveň však spíše náznakové herectví. Nové divadlo mělo v komornějším prostředí sálu Laterny magiky, s nímž se dělilo o hrací dny, rozvíjet i nadále styl práce, který si jeho zakladatelé osvojili pod Krejčovým vedením již na jevišti Národního divadla. Otomar Krejča formuloval společné zásady nového divadla jako otevřenost a upřímnost: „*Upřímnost, jaké podléháme u velkých lyrických básníků. Mělo by to být divadlo za otevřenou branou.*“

Svého kmenového dramatika vidělo Divadlo Za branou od samého počátku v Josefu Topolovi. *Kočka na kolejích* (knižně 1966), kterou dokončil již v roce 1964, čekala přes rok na otevření divadla, které pak 23. listopadu 1965 zahájilo svou činnost právě touto hrou. Jedná se o první z trojice jednoaktovek (dále *Slavík k večeři* a *Hodina lásky*), které psal Topol pro jeviště Divadla Za branou s vědomím, že se bude hrát v komorním prostředí, kde je vztah mezi diváky a herci těsný a pevný. Ve hře přerůstá dialog milenců, čekajících pozdě v noci na vlak, v existenciální tázání po smyslu života, lásky a smrti.

Druhá Topolova aktovka *Slavík k večeři (Hra ve snu)* (1967) měla premiéru v jeho režii 13. února 1967 opět v Divadle Za branou. Text hry vznikl již v průběhu roku 1965, po Topolově návratu ze Spojených států amerických. Při své cestě po Americe poznal Josef Topol atmosféru honosných večírků a pečlivě připravených recepcí. Podobnou atmosféru zachycuje také *Slavík k večeři*. Autor sám považuje hru za záznam snu, který se mu během cesty po Americe pravidelně zdával po vyčerpávajících dnech. Podtitul *Hra ve snu* naznačuje nejen souvislosti s autorskou inspirací, ale především specifickou výstavbu textu, kterou Josef Topol v nové aktovce použil. Hlavní hrdina pan Slavík je na návštěvě v rodině své vyvolené, kde se o něho všichni pěkně starají. Postupně se však ukazuje, že sympatie jsou jen předstírané – hlavním chodem není vynikající pudink, ale sám pan Slavík. Povedená rodinka pana Slavíka nakonec zavraždí, stejně jako řadu předešlých nápadníků.

Třetí aktovka *Hodina lásky (Sen ve hře)* (1968) tématicky navazuje na *Kočku na kolejích*. Opět zachycuje strhující dialog partnerské dvojice, která řeší budoucnost milostného vztahu. El oznamuje Ele, že odjíždí navždycky pryč, a proto už se spolu nemohou nikdy setkat. Do odjezdu

zbývá přesně šedesát minut. Začíná tedy hodina jejich posledního setkání, „hodina lásky“ těsně před definitivním rozchodem. Hra o milencích, kteří jako vybraní zástupci lidského pokolení hledají v poslední hodině před odloučením naději, lásku a společnou řeč, je stavebně semknutým dílem se strhujícími dialogy a hluboce lidským poselstvím. Hra měla premiéru v Divadle Za branou 14. prosince 1968 (předpremiéra se konala v Plzni již 24. června 1968), inscenaci režíroval Otomar Krejča.

V letech 1968-1970 psal Josef Topol svoji další hru pro Divadlo Za branou. Chtěl se tentokrát vrátit k rozsáhlejšímu tvaru celovečerní hry. Novou hru *Dvě noci s dívkou aneb Jak okrást zloděje (Veselá hra s árií Figara)* (samizdat 1976, knižně 1991), ve které skrytě poukazoval na posrpnové poměry, měl sám režírovat. Uskutečnila se pouze předpremiéra pro Klub mladých diváků 3. března 1972 a několik představení mimo Prahu. Politické orgány pražskou premiéru hry zakázaly a na základě ministerského výnosu bylo Divadlo Za branou v červnu 1972 zrušeno. Oficiální premiéry se komediálně laděná hra s téměř detektivní zápletkou dočkala až v roce 1994.

V období po likvidaci Divadla Za branou nesměl Josef Topol publikovat ani pracovat v kulturních institucích. Některé jeho práce kryl svým jménem např. Z. Mahler a další přátelé. V letech 1974-1975 byl korektorem nakladatelství Vyšehrad a v roce 1977 pracoval na poloviční úvazek jako provozní pracovník v Lyře Pragensis. Zvláště po roce 1977 se situace pro Josefa Topola výrazně zhoršila. Po podpisu Charty 77 marně sháněl zaměstnání. Jeden z nejtalentovanějších českých dramatiků druhé poloviny 20. století nakonec pracoval u kameníků jako kompresorista a podílel se dokonce na rekonstrukci Karlova mostu. Jeho zaměstnání u stavebního podniku skončilo vážným pracovním úrazem a později odchodem do invalidního důchodu. Josef Topol se tak vrátil zpět k psacímu stroji.

Mezi pozdější Topolova díla, která napsal v době, kdy nesměl publikovat, patří drama *Sbohem, Sokrate! (Hovory o dvou větách)* (samizdat 1977, knižně 1990). Hru dopsal v roce 1976 s vědomím, že nemusí být na českém jevišti vůbec uvedena. Premiéra se nakonec uskutečnila 12. října 1991 u příležitosti znovuotevření Stavovského divadla v Praze. Jedná se o neobyčejně složitou divadelní hru, v níž se prolínají témata a významové roviny. Struktura hry je založena na principu volně řazených statických scén, v nichž spolu jednotlivé postavy jakoby nezávazně promlouvají. Hra je rozdělena na dvě jednání, označená jako „První věta“ a „Druhá věta“. Protagonisty hry jsou hosté maskarního večírku, který se koná v bytě sochaře Žaka u příležitosti jeho padesátin. Postavy hovoří o lásce, sexu a partnerském soužití, stejně jako o tématech z oblasti psychologie, filozofie nebo umění. Drama *Sbohem, Sokrate!* je hlubokým a strhujícím obrazem pokřivených mezilidských vztahů v době osobní a společenské nesvobody. Pocit prázdnoty a marnosti se vkrádá do Topolovy tvorby poté, co se stal nepohodlným pro komunistický režim a nesměl pracovat ve svém oboru.

V následujících deseti letech byly Topolovy tvůrčí síly oslabeny manuální prací a především zákazem publikační činnosti. Monodrama *Stěhování duší (Meditace pro herečku)* (samizdat 1987) vzniklo až v roce 1986 a je vnímáno jako nejpesimističtější hra Josefa Topola. Zcela zřetelně se zde projevilo jeho zoufalství, osamělost a ztráta všech nadějí. Vinu na tom nese celková společenská atmosféra osmdesátých let. Hlavní hrdinka, bývalá varietní tanečnice Magdalena, se má stěhovat do domova důchodců. Čeká jen na poslední podnět k odchodu, jímž má být dopis od přítele Roberta. Návrat dávného přítele je však její vysněnou iluzí. Robert před lety emigroval a dopisy od něj již dávno nepřicházejí. Magdalena zůstala sama. Její svět nemá kdo napadat, neboť je v něm opuštěná. Bilancuje ztráty a nálezy svého života a jen v tom nalézá útěchu. Hra měla premiéru 21. listopadu 1990 v pražském divadle Rokoko.

V roce 1988 napsal Josef Topol hru *Hlasy ptáků (Opera pro činoherce)* (1989), která měla premiéru 22. června 1989 v Divadle na Vinohradech. Protagonistou hry je stárnoucí herec Norbert, okolím uctivě oslovovaný jako Mistr. Slavný herec se ocitá na počátku nové životní etapy a jeho sebevědomí je vážně narušeno. Ve své komfortní vile se zotavuje po mozkové příhodě. Učí se znovu chodit, mluvit a myslet. Návštěvy, které za ním přicházejí, jsou jakousi rekapitulací jeho života. Nakonec je Mistr prohlášen za nesvéprávného a stává se chovancem ústavu, kde nalézá ztracenou vyrovnanost a novou životní náplň.

Divadelní hry Josefa Topola byly přeloženy do sedmnácti jazyků a hrály se v Evropě, USA a Japonsku. Významná je také jeho překladatelská činnost. Překládal hry A. P. Čechova (některé společně s Karlem Krausem), W. Shakespeara, J. M. Synga, A. N. Ostrovského, A. M. Volodina. Adaptoval dramata J. A. Komenského, V. K. Klicpery a J. K. Tyla.

Za své dílo získal Josef Topol řadu ocenění. Roku 1998 mu prezident Václav Havel předal Medaili za zásluhy 1. stupně. V roce 2000 se stal laureátem Ceny Karla Čapka. Tato cena mu byla udělena za celoživotní dramatické dílo, kterým výrazně zasáhl do poválečného divadelního dění tím, že objevil pro české divadlo nové dramatické postupy podobně jako Karel Čapek před válkou. V březnu 2009 obdržel Josef Topol Zvláštní cenu Kolegia při udělování Cen Thálie 2008.

V literatuře je aktivní také jeho mladší syn Jáchym, který patří k předním reprezentantům mladší české spisovatelské generace. Starší syn Filip působí jako zpěvák, pianista, skladatel, textař a vůdčí osobnost hudební skupiny Psí vojáci. Manželkou Josefa Topola je Jiřina Topolová, dcera spisovatele Karla Schulze.

Josef Topol je jedním z nejvýraznějších českých dramatiků. Podstatu jeho dramatické tvorby, která byla založena na blízké spolupráci s Otomarem Krejčou, vystihují slova Barbary Mazáčové: „*Píše-li autor o posledních věcech člověka a je-li to autor poctivý, musí se bát slov. Je-li ovšem básníkem, může objevit metaforu. Je-li však k tomu ještě dramatikem, nezbyvá mu než doufat, že najde divadelníka, který jeho metafoře porozumí. Josef Topol našel Otomara Krejčou. Režiséra, který jeho*

metaforice nejen bytostně porozuměl, ale dokázal ji také přebásnit do trojrozměrného prostoru jeviště... Dramatik a režisér se setkali a podnikli odvážný ponor do tíhy lidského bytí v touze zachytit ji smutným a krásným obrazem. Vytvořili tak opravdové theatrum mundi, to, v němž se nehraje o životě, ale doslova o život... A to je snad nejvyšší výsadou a nejvlastnější podstatou umění.“